

Oratie 1 juni 2006

Sjef Barbiers

Er zijn grenzen
aan wat je kunt zeggen

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen
Letteren

Oratie

In verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Variatielinguïstiek van het Nederlands aan de Universiteit van Utrecht op donderdag 1 juni 2006.

Mijnheer de rector magnificus, leden van het bestuur van het Utrechts Universiteitsfonds, geachte toehoorders,

Dialectsprekers zeggen te veel

Een dialect is eigenlijk gewoon Nederlands, uitgesproken op een slordige manier, met hier en daar een verkeerd gebruikt woord of een andere taalfout. Een Zeeuw zegt *heel* in plaats van *geel*, misschien omdat hij te zuinig is om zijn tong te bollen bij het uitspreken van de *g*, een Limburger *schudt* gezellig een *tas* koffie in terwijl u op algemeen beschaafde wijze een kopje koffie inschenkt en een Zuid-Hollander zegt *ik gaat* en *hij hep* omdat hij vroeger op school niet goed heeft opgelet toen de vervoeging van de werkwoorden werd uitgelegd. Als dialectsprekers wat meer moeite zouden doen zouden ze best Standaardnederlands kunnen spreken.

Deze uitspraak, vrij naar een beroemde Nederlandse wetenschapper en Volkskrant-columnist wiens naam er nu even niet toe doet, verwoordt wat veel mensen denken over dialecten¹. Een dialect is een minderwaardig, onverzorgd soort Nederlands dat hoofdzakelijk verschilt van de standaard in de uitspraak en de woordenschat. Wat de zinsbouw betreft zijn de dialecten gewoon hetzelfde als het Nederlands. Er is bijvoorbeeld geen enkel dialect waarin je in plaats van *Ik heb jou gezien* zegt *Ik heb gezien jou*, met het lijdend voorwerp *jou* na het werkwoord *zien*, zoals in het Engels.

De Nijmeegse taalkundige en psycholoog Van Ginneken observeert al in 1943 in zijn boek *De studie der Nederlandsche streektaalen* (Van Ginneken 1943: 110) dat er wel degelijk verschillen zijn in de zinsbouw. Ik citeer:

Tot de Noordnederlandsche terughoudende koelheid reken ik ook de Zeeuwsche, Hollandsche en Friesche woordkarigheid of beknoptheid; terwijl de Brabanders, Vlamingen en Limburgers veel wijldloopiger plegen te zijn en zich tot allerlei herhalingen of minder belangrijke toevoegingen laten verleiden. Dubbele comparatieven, dubbele meervoudsvormen, dubbele voornaamwoorden, dubbele negaties, de gescheiden negatie van “en - niet”, en het gelijktijdig gebruik van twee of drie middelen om een voorwaardelijk of tegenstellend, een oorzakelijk of toegevend zinsverband uit te drukken, komen in het Zuiden alle veel meer dan in het Noorden voor.

Iets dergelijks blijkt ook uit het onderzoek naar zinsbouwvariatie in 267 hedendaagse dialecten van het Nederlands dat we de afgelopen vijf jaar hebben uitgevoerd met ruim 20 taalkundigen van het Meertens Instituut, de Universiteiten van Amsterdam, Leiden, Gent en Antwerpen en de Fryske Akademy. Er zijn heel veel verschillen in de zinsbouw en wat met name opvalt is het grote aantal verdubbelingsverschijnselen. Ik geef een voorbeeld uit het Oost-Vlaamse Oosteekloo, ontleend aan deel 1 van de Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten die vorig jaar verschenen is. ²

- (1) **Wa** peis-de **hoe** da-**n** **ze** 't **zulder**
 hebb-**en** opgelost?
 wat denk-je hoe dat.3MV ze het zij
 heb.3MV opgelost
 'Hoe denk je dat ze het hebben opgelost?'

Zin (1) bevat drie verdubbelingen. Allereerst is er een verdubbeling van vraagwoorden. In de Nederlandse vertaling *Hoe denk je dat ze het hebben opgelost?* zien we één vraagwoord, *hoe*, dat vraagt naar de wijze waarop ze het hebben opgelost. In de Oosteekloose zin zien we twee vraagwoorden, *wa* vooraan in de hoofdzin en *hoe* vooraan in de bijzin. De Oosteekloose en de Nederlandse zin hebben dezelfde betekenis. Het extra vraagwoord *wa* levert geen betekenisbijdrage. De tweede verdubbeling betreft het onderwerp van de bijzin, *ze*. Het onderwerp *ze* wordt een tweede keer uitgedrukt door het sterke voornaamwoord *zulder*, dat *zij* betekent. Ook hier is een verschil in betekenis met een enkel onderwerp eigenlijk niet te traceren. Bij de derde verdubbeling gaat het om vervoeging. In het Standaardnederlands past het werkwoord zich aan bij de persoon en het getal van het onderwerp. We zeggen *ik heb*, *jij heb-t* met een *-t* achter de stam *heb*, en *zij hebb-en*, met een *-en* uitgang. In het Oosteekloos worden niet alleen werkwoorden vervoegd, maar ook voegwoorden, dat zijn woorden zoals *dat*, *als* en *of*. In voorbeeld (1) zien we dat het voegwoord *da* een meervoudsuitgang *-n* krijgt. Het onderwerp van de bijzin wordt dus in totaal vier keer uitgedrukt, twee keer door een voornaamwoord en twee keer door een uitgang.

Taal wordt vaak gezien als een letterlijke weerspiegeling van de

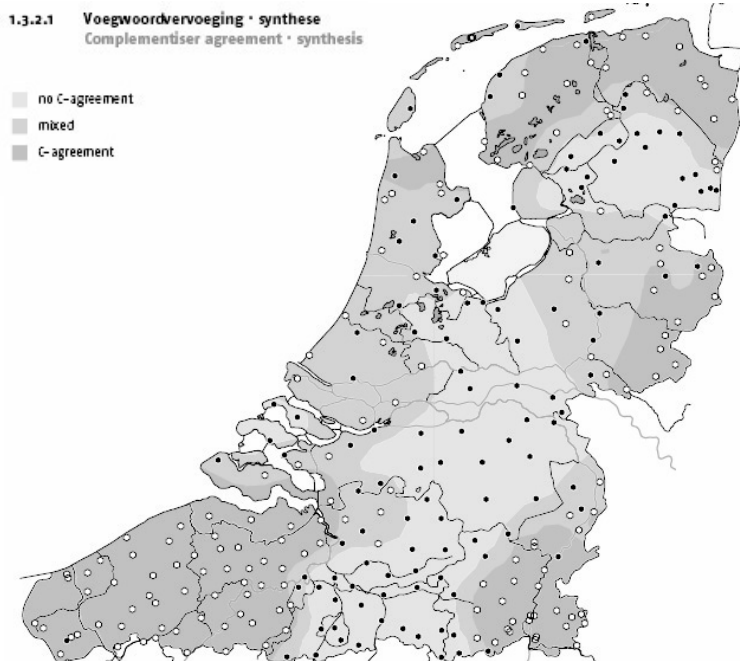
innerlijke roerselen van de spreker. Zowel in de volksmond als door Van Ginneken worden eigenschappen van dialecten vereenzelvigd met de psychische eigenschappen of de volksaard van hun sprekers. Dialectsprekers zijn slordig en daarom is hun dialect slordig. Noorderlingen zijn terughoudend en koel, en daarom wars van verdubbelingen, zuiderlingen zijn emotioneel en wijdlopig en kijken niet op een verdubbeling meer of minder. De verspreiding van verdubbelingsverschijnselen over het Nederlandse taalgebied laat echter zien dat er geen eenvoudige noord-zuid verdeling is en daarmee ook dat er geen verband is tussen grammaticale eigenschappen en volksaard, als er al zo iets bestaat als volksaard.

Voegwoordvervoeging, het verschijnsel waarbij niet alleen het werkwoord maar ook het voegwoord een uitgang krijgt voor getal of persoon, komt niet alleen voor in exotische oorden als Oosteekloo, maar bijvoorbeeld ook dicht bij huis in het Westlandse Monster (voorbeeld 2) en het Groningse Nieuw-Scheemda (voorbeeld 4). Het Westlandse voorbeeld is algemeen Zuid-Hollands, u kent het uit het lied *En datte me toffe jongens zijn*. We weten zeker dat het om meervoudsvervoeging gaat, want als het onderwerp *ik, jij* of, zoals in voorbeeld (3), *hij* is dan verschijnt er geen uitgang op *as*. In het Gronings verschijnt er een uitgang *-st* op het voegwoord in de tweede persoon enkelvoud (voorbeeld 4). Hier weten we zeker dat het om persoonsvervoeging gaat, want de uitgang is hetzelfde als op het werkwoord en verdwijnt als het onderwerp *hij* is in plaats van *jij*, zoals in voorbeeld (5).

Kaart 1 laat de verspreiding van voegwoordvervoeging zien over het taalgebied. Een donkere streek met witte stippen heeft het, een lichte streek met zwarte stippen niet. Er zijn ook gemengde gebieden waar zowel plaatsen met als zonder voegwoordvervoeging voorkomen. We zien een westelijke en oostelijke strook met veel voegwoordvervoeging, met daartussenin een centrale strook waar het afwezig is.

(2) As-e me sober lev- e , lev- e me gelukkig.	Zuid-Hollands
(3) As hij nog drie jaar leeft, dan leef ie langer	
(4) Zij geleuft da- st doe eerder thuis bi- st as ik.	Gronings
(5) Doe gleuft toch nei dat hij sterker is as doe.	

Kaart 1: Verspreiding van voegwoordvervoeging

Ook vraagwoordverdubbeling houdt zich niet aan de door Van Ginneken gesuggereerde noord-zuid verdeling. In zin (6) vinden we twee keer *wel*, dat is Gronings voor *wie*, één keer aan het begin van de hoofdzin en één keer aan het begin van de bijzin. In het Nederlands staat er in zo'n geval alleen maar een vraagwoord aan het begin van de hoofdzin. Deze verdubbeling van vraagwoord lijkt op de Oostekloose vraagwoordverdubbeling, maar nu met twee precies dezelfde vraagwoorden. Kaart 2 laat zien waar dat verschijnsel voorkomt. De donkere streken met witte stippen hebben vraagwoordverdubbeling. We zien dat het in België buiten Oost-Vlaanderen nauwelijks voorkomt. De verspreiding in Nederland is grillig, met een concentratie in het noordoosten.

- (6) **Wel** denk-st ___ **wel** ik in de stad sein heb? Gronings
 wie denk-2ev ___ wie ik in de stad gezien heb
 'Wie denk je dat ik in de stad gezien heb?'

Kaart 2: Verspreiding van vraagwoordverdubbeling

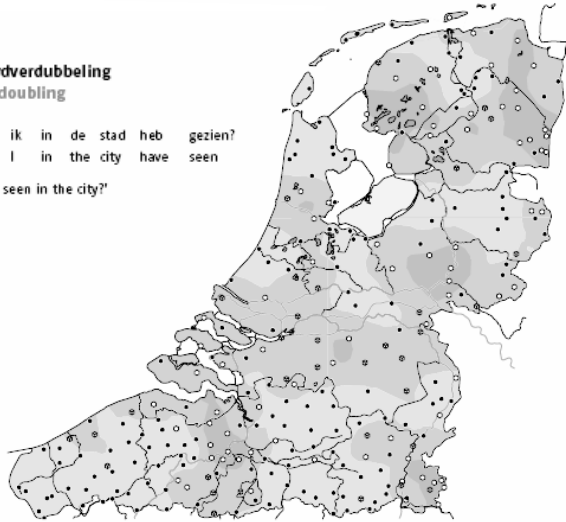

5.3.2.2 Vraagwoordverdubbeling
 Wh-word doubling

Wie denk je wie ik in de stad heb gezien?
 who think you who I in the city have seen

'Who do you think I have seen in the city?'

- no Wh doubling
- mixed
- Wh doubling

De stugge Groningers permitteren zich naast voegwoordvervoeging dus een tweede frivoliteit, terwijl je zou verwachten dat ze uit louter terughoudende koelheid zoveel mogelijk woorden zouden inslikken. Zin (6) laat zien dat ze dat ook wel eens doen, het onderwerp *je* ontbreekt namelijk in de hoofdzin. Deze mogelijkheid van het weglaten van het onderwerp delen de Groningers met de opgewonden Italianen, van wie je nou juist weer zou verwachten dat ze het onderwerp een aantal keer zouden herhalen.

Er wordt ook wel eens een verband gelegd tussen het denkvermogen van de dialectspreker en de grammaticale eigenschappen van zijn dialect. De opvatting dat dialecten eenvoudiger zijn dan de standaardtaal is buitengewoon hardnekkig en bestaat zelfs onder mensen die zelf een dialect spreken. De Noord-Brabantse constructie in zin

(7), afkomstig uit Oerle, met een verdubbelingsconstructie waarin het lidwoord 'n tegelijk voorkomt met het telwoord *één*, wordt door De Bont (1962:383) in navolging van Van Ginneken toegeschreven aan [...] *de graad van gekultiveerdheid van de bevolking. Volken die op een primitieve trap van ontwikkeling staan kenmerken zich door “een gemis aan abstractie en een weelderig tierende konkreetheid”*. Volgens deze redenering moeten we naast de Brabanders ook de Friezen en de Engelsen tot de primitieve volkeren rekenen, want zij hebben een vergelijkbare constructie (voorbeelden (8) en (9)).

(7) 't Is **ene** schoonen **eene**.

'Het is een mooie.'

(8) Do bist ek **in** rare-**n ien**.

'Jij bent ook 'n rare!'

(9) You are **a** strange **one**.

De voorbeelden van onderwerpverdubbeling, voegwoordvervoeging, vraagwoordverdubbeling en *één*-verdubbeling laten zien dat dialecten hun eigen zinsbouwregels hebben en dat die regels per dialect kunnen variëren. Het toepassen van bijvoorbeeld voegwoordvervoeging vraagt een grote grammaticale precisie. We kunnen niet volhouden dat dialecten of hun sprekers slordiger zijn dan Standaardnederlanders, of dat dialecten eenvoudiger zijn dan de standaardtaal. Er is ook geen relatie tussen de volksaard en het optreden van verdubbelingen. Sommige typen verdubbelingen komen in het zuiden voor, zoals onderwerpverdubbeling, andere zoals vraagwoordverdubbeling in het noorden en weer andere, bijvoorbeeld voegwoordvervoeging, zowel in het noorden als het zuiden.

De algemene opvatting onder taalkundigen is dan ook dat talen en dialecten taalkundig gezien gelijkwaardig zijn. Een standaardtaal is gewoon een dialect dat politiek, militair, sociaal of economisch het tij mee heeft. Oordelen over dialecten zijn eigenlijk sociale oordelen over dialectsprekers. Ik zal mij daarom in het vervolg niet bekommeren om het verschil tussen standaardtaal en dialect en dialecten behandelen als alle andere talen, met één slag om de arm. De in de dialecten aangetroffen verdubbelingsverschijnselen zijn vrijwel afwezig in het Standaardnederlands, en iets dergelijks wordt gemeld voor andere

dialectfamilies dan het Nederlands. In het project European Dialect Syntax, de Europese opvolger van het syntactische atlas-project, zullen we onder andere onderzoeken of dit een systematisch verschil is tussen talen en dialecten.

Zo ja, dan zullen we nagaan of de afwezigheid van verdubbelsverschijnselen in standaardtalen kan worden toegeschreven aan normatieve regels. Taalkundigen maken een onderscheid tussen regels die de taal van nature heeft en normatieve regels, regels die mensen erbij bedacht hebben. U hebt op school geleerd dat u niet mag zeggen *Ik eet nooit geen brood* omdat u dan eigenlijk zou zeggen dat u altijd brood eet. Dubbele ontkenningen zouden elkaar opheffen. Hier worden de regels van de logica ten onrechte gelijkgesteld aan de regels van de taal. In veel talen wordt een enkele ontkenning juist verplicht dubbel uitgedrukt. Denk hierbij aan het Franse *ne pas*. Zelfs het Standaardnederlands heeft constructies waarbij het gebruik van een dubbele ontkenning voor het uitdrukken van een enkele ontkenning nauwelijks te vermijden is. Als ik zeg: *Ik ga niet opzij, voor jou niet en voor niemand*, dan vult u de zin haast automatisch aan met *niet*, zonder dat u het gevoel hebt dat u iets fout doet. Dat doet u ook niet, u gehoorzaamt de natuurlijke regels van de taal, niet die van de schoolmeesters.

In tegenstelling tot de regels van de schoolmeesters laten de natuurlijke regels van de taal de individuele spreker weinig keuzevrijheid. Ook een hele koele Vlaming zal subjectverdubbeling bedrijven, terwijl zelfs de meest flamboyante en wijdlopijige Groninger zich er nooit aan zal bezondigen. Het is weliswaar aannemelijk dat verdubbeling soms dient om emotionaliteit of verbazing uit te drukken, de *één*-verdubbelsconstructie is hiervoor een goede kandidaat, maar dan alleen in dialecten die de constructie in kwestie hebben.

Dialecten en talen in het algemeen zijn, met andere woorden, tot op zekere hoogte autonome systemen die zich weinig aantrekken van de gedachten en emoties van wie ze spreekt. Taal kan los van de taalgebruiker bestudeerd worden en naar mijn overtuiging moet dat ook, zowel om theoretische als om methodologische redenen. Met de huidige stand van kennis acht ik het onmogelijk om, zoals Van Ginneken maar bijvoorbeeld ook de hedendaagse cognitieve taalkunde van Langacker wil, talige verschijnselen te verklaren uit de wisselwerking

tussen complexe systemen als denken, voelen en geheugen enerzijds en context, conventie en cultuur anderzijds. Eerst maar eens die complexe systemen zelf leren begrijpen, zou ik zeggen. In de rest van dit betoog spreek ik daarom hoofdzakelijk over taal, en nauwelijks over zijn gebruikers.

Nu een aantal misverstanden over taal en dialect uit de weg zijn en mijn onderzoeksobject is ingeperkt kom ik toe aan het eigenlijke verhaal. Mijn eerste doel vandaag is, paradoxaal genoeg, om met behulp van de rijke zinsbouwvariatie in de dialecten van het Nederlands te laten zien dat aan al deze dialecten één en hetzelfde zinsbouwschema ten grondslag ligt. Met de hypothese dat alle talen en dialecten variaties zijn op één thema en dat dit thema de grenzen van de variatie bepaalt bevind ik mij in de traditie van de generatieve taalkunde en in het bijzonder de recentste versie daarvan, het minimalistische programma zoals dat in 1993 door de Amerikaanse taalkundige Noam Chomsky is voorgesteld.

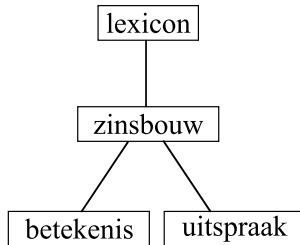
Het populaire idee dat dialecten niet verschillen in zinsbouw keert in het minimalistische programma terug in de gedaante van de hypothese dat alle variatie in de zinsbouw te herleiden is tot variatie in de woordenschat enerzijds en in de uitspraak anderzijds. Mijn tweede doel is te laten zien dat dit voor sommige verschijnselen inderdaad mogelijk is, maar dat een deel van de zinsbouwvariatie niet herleid kan worden tot variatie in woordenschat en de uitspraak. De regels voor de zinsbouw zelf staan ook enige variatie toe. Mijn derde doel is aannemelijk te maken dat niet alle zinsbouwvariatie uit het taalsysteem zelf kan worden verklaard. Een deel van de variatie is terug te voeren op het feit dat dialecten niet alle mogelijkheden hoeven te benutten die het taalsysteem ze biedt. De patronen in de geografische verspreiding van zinsbouwvarianten zijn althans voor een deel hieruit te verklaren.

Zinsbouwvariatie in het lexicon

Het minimalistische idee dat zinsbouwvariatie te herleiden is tot variatie in woordenschat en uitspraak zal ik uitleggen met behulp van een model voor de mentale representatie van taalkennis. Het minimalistische grammaticamodel is gegeven in (10). Het bestaat uit vier onderdelen. Om een zin te kunnen bouwen heeft u het volgende

nodig: een lexicon, zinsbouwregels om de woorden te combineren tot zinnen, regels om de betekenis van de woordcombinaties te bepalen en regels om de zin uit te spreken. Zinsbouwvariatie is te verwachten aan de vormkant. De betekeniscomponent laat ik daarom verder buiten beschouwing. Ik concentreer me op de overige drie componenten.

(10)

In het mentale lexicon, het woordenboek in uw hoofd, zitten de woorden, voor- en achtervoegsels met een specificatie van hun eigenschappen. Het is duidelijk dat deze woorden en woordstukjes met hun eigenschappen moeten worden geleerd tijdens het proces van taalverwerving. Een vluchtige blik op de lexica van de Nederlandse dialecten laat zien dat er heel veel lexicale variatie is. Denk bijvoorbeeld aan het woord *tas* in het Limburgs, dat ‘kopje’ betekent, of het Overijsselse woord *stoet* dat ‘brood’ betekent. Niet alleen hebben woorden een willekeurig verschillende vorm - betekenisrelatie, ze hebben ook naar het lijkt willekeurig verschillende combinatorische eigenschappen. Zo kan het spreektaalnederlandse *van* alleen gebruikt worden om hoofdzinnen in te leiden, bijv. *Dan denk ik **van** had ik het maar niet gedaan* terwijl het Vlaamse *van* ook gebruikt kan worden met infinitiefzinnen: *Het was aardig van Jan **van** te komen werken*. De verschillende eigenschappen van het Nederlandse en Vlaamse *van* moeten in het lexicon gespecificeerd worden.

Zelfs woordvolgordeverschillen kunnen het gevolg zijn van lexicale verschillen. Dat lijkt zo te zijn in de Noord-Brabantse *één*-verdubbelingsconstructie waar ik zo even over sprak. Het opmerkelijke van een zin als (11) is bij nadere beschouwing niet zozeer dat het lidwoord *'n* en het telwoord *één* tegelijk voorkomen, maar dat het tel-

woord *één* volgt op het zelfstandig naamwoord, *ding* in dit geval. Het Standaardnederlands heeft ook wel een constructie waarin 'n en *één* tegelijk voorkomen, maar dan staat *één* vooraan, zoals in (12). Uitgaande van de Standaardnederlandse volgorde zouden we kunnen veronderstellen dat de Noord-Brabantse volgorde het resultaat is van verplaatsing van *zo'n ding* naar links van *één*, zoals aangegeven in (13).

(11) Zo 'n ding **één** heb ik ze leve nie gezien.

(12) **één** zo'n ding

(13) [**zo'n ding**] één [zo'n ding]

Verplaatsing is een wezenlijk onderdeel van de zinsbouw, zinsdelen staan lang niet altijd bij het woord waar ze bij horen. In zin (14) bijvoorbeeld hoort het woordje *maar* bij het zinsdeel *drie bomen*. Het zegt dat *drie bomen* weinig is. In zin (15) is *drie bomen* vooropgeplaatst in de zin. Hoewel het woordje *maar* nu niet meer naast *drie bomen* staat, hoort het daar nog steeds bij. Dit kunnen we begrijpen als we ervan uit gaan dat *drie bomen* tijdens het bouwen van de zin eerst naast *maar* heeft gestaan en later naar voren verplaatst is, zoals in (16).

(14) Er staan **maar drie bomen** in de tuin.

(15) **Drie bomen** staan er **maar** in de tuin.

(16) [**Drie bomen**] staan er **maar** [drie bomen] in de tuin.

Als het klopt dat de Noord-Brabantse volgorde *zo'n ding één* het resultaat is van verplaatsing van *zo'n ding* naar voor het telwoord *één* dan is de volgende vraag waarom die verplaatsing in het Standaardnederlands onmogelijk is. Taalvergelijkend onderzoek suggereert dat verplaatsing van een zinsdeel slechts mogelijk is als de grammaticale kenmerken van het verplaatste zinsdeel overeenstemmen met de grammaticale kenmerken van het woord waar het verplaatste zinsdeel voor komt te staan. In (15) bijvoorbeeld stemt *drie bomen* voor het kenmerk meervoud overeen met het werkwoord

staan. Deze congruentie-eis zou ook wel eens kunnen verklaren waarom de volgorde *zo'n ding één* mogelijk is in het Noord-Brabants, maar niet in het Standaardnederlands.

In de dialecten met de constructie *zo'n ding één* wordt *één* verbogen voor geslacht, net als *'n*. We krijgen dan verschillen als tussen (17) en (18), uit het Oerles.

(17) 'n-**en** duigeniet een-**e**!

(18) e vól kiendje een!

Aan de uitgang op het lidwoord *'n* en op *één* kunnen we zien dat *deugniet* in (17) een mannelijk zelfstandig naamwoord is. In (18) ontbreken die uitgangen, omdat *kindje* onzijdig is. In het Noord-Brabants stemt het telwoord *één* dus in geslacht (en overigens ook getal) overeen met het lidwoord en het zelfstandig naamwoord, en dat maakt het mogelijk lidwoord en zelfstandig naamwoord links van *één* te zetten. In het Standaardnederlands ontbreekt die congruentie, zodat verplaatsing onmogelijk is. De informatie dat *één* in het Noord-Brabants verbogen wordt voor geslacht is een onvoorspelbare eigenschap die in het lexicon gespecificeerd moet zijn. We hebben hiermee dan een woordvolgordeverschil gereduceerd tot een lexicaal verschil. Het moge duidelijk zijn dat de houdbaarheid van dit type verklaring, dat gebaseerd is op de correlatie tussen twee grammaticale eigenschappen van de Nederlandse dialecten, getoetst dient te worden aan een grote hoeveelheid constructies in een grote hoeveelheid talen.

Zinsbouwvariatie in de uitspraak

De tweede component waar we variatie verwachten is de uitspraak-component. Deze bepaalt hoe de woorden in een zin moeten worden uitgesproken, met welke intonatie, of je woorden kunt weglaten, enzovoort. Het niet uitspreken van woorden in de zin is een aanneembare bron van zinsbouwvariatie. Zo kan je onder nauwkeurig bepaalde omstandigheden zinsdelen onuitsgesproken laten die wel in de interpretatie en aantoonbaar ook in de zinsstructuur aanwezig zijn. Een bekend voorbeeld is de weglaatbaarheid van het lijdend voorwerp *die*. Als *die* in het midden van de zin staat (zin (19-I)), kan je het niet weglaten, maar wel als het op de eerste plaats in de zin staat (zin

(19-II)). Hoewel *die* in het zinnetje *heb ik gisteren al gezien* niet wordt uitgesproken, is het aantoonbaar toch aanwezig. Het verhindert bijvoorbeeld vooropplaatsing van een andere zinsdeel (**Gisteren heb ik al gezien*) en het speelt een cruciale rol bij de interpretatie van de zin.

(19-I) Ken je deze film? Ja. Ik heb **(die)* gisteren al gezien.

(19-II) Ken je deze film? Ja. (Die) heb ik gisteren al gezien.

Ook de aanwezigheid en verdubbeling van voegwoorden kan behandeld worden als een geval waarin de voegwoorden wel aanwezig zijn maar niet altijd hoeven te worden uitgesproken. De dialecten van het Nederlands tonen op dit punt de volgende variatie:

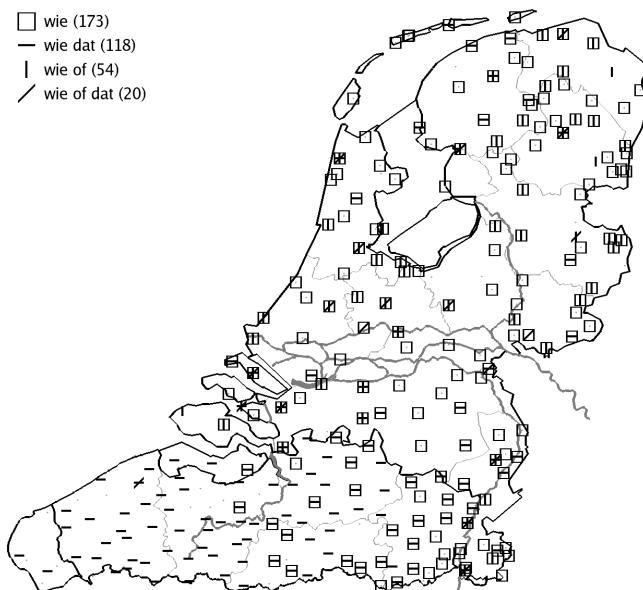
(20) Vertel maar niet wie *of dat* zij had kunnen roepen.

(21) Vertel maar niet wie *of ~~dat~~* zij had kunnen roepen.

(22) Vertel maar niet wie *of dat* zij had kunnen roepen.

(23) Vertel maar niet wie *of dat* zij had kunnen roepen.

Kaart 3: Voegwoord na vraagwoord

De constructie met *wie dat* vinden we hoofdzakelijk in België. Dat zijn de liggende streepjes op kaart 3. De zinnen met *wie of* (verticale streepjes) en *wie of dat* (schuine streep) komen vooral voor in het Nederlandse deel van het taalgebied. De constructie met alleen *wie* (vierkantjes) is Standaardnederlands en ook mogelijk in veel van de dialecten in Nederland en de oostelijke helft van Nederlandstalig België. De kaart laat mooi zien dat in veel dialecten meerdere constructies mogelijk zijn, ze lijken daar in vrije variatie.

Als we ervan uitgaan dat in al deze zinnen *of* en *dat* eigenlijk beide aanwezig zijn maar dat het soms is toegestaan ze te verzwijgen, dan vallen deze variatiepatronen grotendeels te begrijpen. Allereerst stellen we vast dat de voegwoorden *of* en *dat* normaliter niet weggelaten kunnen worden:

(24) *Ik vertel niet *of* Jan komt.

(25) *Ik vertel niet ~~dat~~ Jan komt.

Als *of* en *dat* tegelijk aanwezig zijn, kan *dat* weggelaten worden maar *of* niet:

(26) Ik vroeg *of* dat je kwam.

(27) Ik vroeg *of* ~~dat~~ je kwam.

(28) *Ik vroeg *of* dat je kwam.

Het feit dat *dat* hier weglaatbaar is, is begrijpelijk als we ons realiseren welke grammaticale kenmerken de voegwoorden *dat* en *of* hebben. Het voegwoord *dat* duidt aan dat wat er volgt een ondergeschikte finiete bijzin is, dat wil zeggen een bijzin die een persoonsvorm bevat. Dit ter onderscheiding van het voegwoord *om*, dat een bijzin zonder persoonsvorm inluit (bijv. *Ik probeer om te werken*). Het voegwoord *of* duidt net als *dat* aan dat er een ondergeschikte bijzin met een persoonsvorm volgt, en voegt daar nog aan toe dat het om een vragende bijzin gaat. Anders gezegd: *of* heeft de kenmerken [onderschikkend] [finiet] [vragend], *dat* heeft de kenmerken [onderschikkend] [finiet], een deelverzameling van de kenmerken van *of*. Er gaat dus geen informatie verloren als *dat* in aanwezigheid van *of* wordt weggelaten. Een

dergelijk verhaal kan ook verteld worden voor de weglating van *of* uit *wie of dat*. Dit is mogelijk omdat de bijzin met een vraagwoord begint en daarmee de informatie [vragend] terugvindbaar is. De verschillende mogelijkheden in de dialecten zijn hiermee afdoende verklaard. Het Standaardnederlands blijft onder deze verklaring overigens mysterieus. Het is niet onmiddellijk duidelijk waarom zowel *of* als *dat* in het Standaardnederlands kunnen worden weggelaten, omdat hiermee de kenmerken [onderschikkend] en [finiet] geheel lijken te verdwijnen, terwijl ze impliciet wel aanwezig zijn.

Het niet uitspreken van *wel* in de zin aanwezige woorden is dus een bron van variatie die beperkt wordt door de eis dat alleen overbodige, terugvindbare informatie kan worden verzwegen. Dat laat vooralsnog de vraag open waarom het ene dialect *wel* gebruik maakt van een bepaalde weglating en het andere niet. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk hoe we moeten verantwoorden dat in West- en Oost-Vlaanderen alleen de constructie *wie dat* mogelijk is, en niet de constructies *wie of* en *wie of dat*. Op deze vraag kom ik aan het eind van mijn verhaal terug.

Variatie in de zinsbouwregels

We hebben gezien dat het inderdaad mogelijk is bepaalde vormen van zinsbouwvariatie te herleiden tot lexicale variatie en uitspraakvariatie.

De vraag is nu of er ook variatie zit in de regels volgens welke zinnen worden opgebouwd, dat wil zeggen in de zinsbouwcomponent van het mentale grammaticamodel. In de generatieve grammatica wordt verondersteld dat er zinsbouwregels zijn die voor alle talen gelden, aangeboren zijn en dus die niet door kinderen hoeven te worden geleerd. Volgens oudere versies van de generatieve theorie lieten die universele zinsbouwregels wel enige ruimte voor variatie. Zo was er een regel die zei dat het lijdend voorwerp direct naast het hoofdwerkwoord moest staan. Deze regel geeft twee mogelijkheden. Het lijdend voorwerp staat direct *vóór* het hoofdwerkwoord, zoals *jou* in *Ik heb jou gezien* of direct *erna*, zoals *you* in *I have seen you*. Een regel die meer dan één mogelijkheid toelaat noemen we een parameter.

In het minimalistische programma, de recentste versie van de generatieve theorie, wordt aangenomen dat er geen parameters zijn. Alle regels in de zinsbouwcomponent zijn universeel en aangeboren

en daarom is de zinsbouwcomponent geen bron van zinsbouwvariatie. Dat betekent dat het verschil in positie van het lijdend voorwerp ten opzichte van het werkwoord in het Engels en Nederlands op een andere manier verantwoord zal moeten worden, op een wijze die vergelijkbaar is met het verschil in de positie van *één* ten opzichte van het zelfstandig naamwoord. Dat lijkt inderdaad mogelijk, zoals ik straks zal betogen.

Eerst wil ik echter aan de hand van de verdubbelingsverschijnselen laten zien dat de zinsbouwcomponent toch enige variatie moet toestaan. In verdubbelingsconstructies gaat het telkens om twee vaste posities in de zin die van elkaar afhankelijk zijn. De tweede positie kan alleen gevuld worden als de eerste positie ook is gevuld. Dit geldt zowel voor onderwerpsverdubbeling als voor vraagwoordverdubbeling en werkwoordverdubbeling.

Het onderwerp moet in een bevestigende hoofdzin op de eerste plaats staan, voor de persoonsvorm. In zin (29) staat het onderwerp *zij* na de persoonsvorm, *heeft*, en daarom is dit geen goede bevestigende zin, in tegenstelling tot zin (30). Als er wel een onderwerp voor de persoonsvorm staat, dan kan in veel Vlaamse dialecten het onderwerp herhaald worden na de persoonsvorm, zoals in zin (31). De onderwerpspositie na de persoonsvorm kan dus alleen gebruikt worden als de onderwerpspositie voor de persoonsvorm ook wordt gebruikt. Het is ook mogelijk *ze* in plaats van *zij* te gebruiken, zoals zin (32) laat zien.

(29) *	Heeft	zij	dat	gezien.
(30)	Zij	heeft	—	dat gezien.
(31)	Zij	heeft	zij	dat gezien.
(32)	Ze	heeft	zij	dat gezien.

Bij vraagwoordverdubbeling vinden we hetzelfde patroon. Het vraagwoord kan in een zin als (33) niet aan het begin van de bijzin staan maar moet naar het begin van de hoofdzin (34). Als er een vraagwoord aan het begin van de hoofdzin staat, dan kan er in veel dialecten ook een vraagwoord aan het begin van de bijzin (35). Dat hoeft niet per se hetzelfde vraagwoord *wie* te zijn, het kan ook met *wat* (36).

- (33) * Denk je [BIJZIN **wie** ik in de stad heb gezien]?
- (34) **Wie** denk je [BIJZIN — ik in de stad heb gezien]?
- (35) **Wie** denk je [BIJZIN **wie** ik in de stad heb gezien]?
- (36) **Wat** denk je [BIJZIN **wie** ik in de stad heb gezien]?

Ook voor werkwoorden zijn er (minstens) twee van elkaar afhankelijke zinsposities. Het werkwoord kan in een bevestigende hoofdzin niet op de laatste plaats staan (37) maar moet naar de tweede plaats in de zin, zoals in (38.) In Zeeuwse, Noord-Brabantse en Limburgse dialecten, maar ook wel in Standaardnederlandse kindertaal, kan het werkwoord wel achteraan blijven staan maar alleen als op de werkwoordspositie voor in de zin een vorm van het bijna betekenisloze werkwoord *doen* staat (39). We hebben hier te maken met werkwoordsverdubbeling want *doen* en *afwassen* drukken samen uit wat in het Standaardnederlands alleen door *afwassen* wordt uitgedrukt.

- (37) *Ik wel even de kopjes af-**was**.
- (38) Ik **was** wel even de kopjes af.
- (39) Ik **doe** wel even de kopjes af-**wassen**.

Naast het feit dat in deze drie verdubbelingsconstructies de tweede positie alleen gevuld kan zijn als de eerste ook gevuld is, is er nog een opvallende overeenkomst. Als de twee verdubbelingselementen niet identiek zijn komt het minst gespecificeerde woord in de eerste positie en het meest gespecificeerde woord in de tweede. Het voornaamwoord *ze* is minder gespecificeerd dan *zij* want het heeft net als *zij* de kenmerken [derde persoon] [enkelvoud] [vrouwelijk] maar mist het kenmerk [klemtoon] dat *zij* wel heeft. Het vraagwoord *wat* is minder gespecificeerd dan *wie*, zoals al vaak is opgemerkt, bijvoorbeeld in het werk van Hans Bennis, Lisa Cheng en Gertjan Postma. Terwijl *wie* specifiek naar personen vraagt kan *wat* ook gebruikt worden als onbepaald voornaamwoord in *Ik zie wat* of als exclamatief operator in *Wat mooi is dat!* Het werkwoord *doen* is minder gespecificeerd dan *afwassen*. Het duidt een gebeurtenis aan maar specificeert niet welke gebeurtenis. Daarom komt *ze* voor *zij*, *wat* voor *wie* en *doen* voor *afwassen*. De omgekeerde volgorde, met eerst het meest gespecificeerde woord en dan het minst gespecificeerde komt niet voor, zo

blijkt uit de Syntactische Atlas. De zinnen (40)-(45) illustreren dit.

- (40) **Ze** heeft **zij** dat gezien.
- (41) ***Zij** heeft **ze** dat gezien.
- (42) **Wat** denk je **wie** ik gezien heb?
- (43) ***Wie** denk je **wat** ik gezien heb?
- (44) Ik **doe** wel even de kopjes af-**wassen**.
- (45) *Ik **was** wel even de kopjes **doen**.

De generalisatie dat het minst gespecificeerde woord eerst komt volgt direct uit de minimalistische zinsbouwprincipes. Deze kunnen we ons vereenvoudigd als volgt voorstellen. Het bouwen van een zin begint met een reeks uit het lexicon geselecteerde woorden. Uit deze reeks wordt van rechts naar links, (eigenlijk van beneden naar boven) een zin opgebouwd door telkens een woord of zinsdeel links van de reeds gevormde reeks toe te voegen. Ik neem aan dat het bouwen van een zin begint met het hoofdwerkwoord omdat dit bepaalt wat er verder nog in de zin aanwezig kan zijn.³ De afleiding ziet er vereenvoudigd uit als in (46).

- (46) Beginreeks: [gezien, dat, zij, heeft]
- (i) gezien
  - (ii) dat gezien
  - (iii) zij dat gezien
  - (iv)___ heeft zij dat gezien

Aangekomen bij stap (iv) is er nog één positie ongevuld, de eerste positie van de hoofdzin die gereserveerd is voor het onderwerp. De woorden uit de beginreeks zijn inmiddels opgebruikt. Op grond van goede argumenten die hier te ver zouden voeren wordt in het minimalistisch programma aangenomen dat de eerste positie in de zin nu gevuld wordt door het reeds in de zin aanwezige voornaamwoord *zij* te kopiëren en de kopie vooraan te zetten. Dat kopiëren gaat zoals in uw tekstverwerker en geeft de Standaardnederlandse variant zonder verdubbeling (47) en de Vlaamse variant met verdubbeling (48).

- (47) Knip en plak: Zij heeft ~~zij~~ dat gezien.
 (48) Kopieer en plak: Zij heeft zij dat gezien.

Om te begrijpen hoe dit tot de verdubbeling *ze heeft zij* in plaats van *zij heeft zij* kan leiden moeten we de bouwprincipes iets abstracter maken. We nemen aan dat het bouwen van een zin niet gebeurt met woorden maar met grammaticale kenmerken. In plaats van *zij* hebben we dan bij stap (iv) de kenmerken [3e persoon], [enkelvoud] [vrouwelijk], [klemtoon]. Op de eerste plaats kan dan *ze* verschijnen door de kenmerkenbundel van *zij* gedeeltelijk te kopiëren, namelijk alleen [3e persoon] [enkelvoud] [vrouwelijk], maar niet het kenmerk [klemtoon].

(49)	[3e persoon]	heeft	[3e persoon] dat gezien
	[enkelvoud]		[enkelvoud]
	[vrouwelijk]		[vrouwelijk]
			[klemtoon]
	<i>ze</i>		<i>zij</i>

Bij kopiëren kunnen wel kenmerken verdwijnen, maar er kunnen geen kenmerken bijkomen, een kenmerk dat er niet is kan immers niet gekopieerd worden. Dit verklaart onze generalisatie dat het voorste woord van een verdubbeling altijd het minst gespecificeerd is.⁴ Om een onmogelijke zin als **Zij heeft ze dat gezien* te krijgen zou je het kenmerk [klemtoon] bij het kopiëren van *ze* moeten toevoegen, maar dat kenmerk is helemaal niet beschikbaar, zoals (50) laat zien.

(50)	_____	heeft	[3e persoon] dat gezien
			[enkelvoud]
			[vrouwelijk]
			<i>ze</i>

De mogelijkheid van gedeeltelijk kopiëren van kenmerkbundels verklaart ook heel precies de variatie in vraagwoordverdubbeling. De variant met *wat - wie* is mogelijk omdat *wat* een gedeeltelijke kopie is

(54)	[operator] denk je	[operator] (dat) ik in de stad gezien heb
	[persoon]	[persoon]
		[definitief]
	<i>wie</i>	<i>die</i>

Ook mogelijk zou moeten zijn *Wat denk je die ik gezien heb*, met alleen kopiëring van het kenmerk [operator], en deze constructie hebben we inderdaad enkele keren gevonden in het noordoosten van het taalgebied.⁶ Daartegenover komen constructies als **Die denk je wie/wat ik gezien heb* niet voor, zoals voorspeld.

In al deze verdubbelingsconstructies liggen het aantal en de plaats van de beschikbare posities voor vraagwoorden, onderwerpen en werkwoorden vast. In dat opzicht is er geen variatie in de zinsbouwcomponent van de grammatica. Het kopiëren van een kenmerk bundel vindt echter ook in de zinsbouwcomponent plaats, en gedeeltelijk kopiëren eveneens. De variatie die het resultaat is van gedeeltelijk kopiëren moet dus aan de zinsbouwcomponent worden toegeschreven.

Om aan deze conclusie te ontkomen is in de literatuur wel voorgesteld dat in de zinsbouwcomponent alleen volledige kopiëring optreedt. De variatie zou in de uitspraakcomponent ontstaan bij het omzetten van kenmerken in woorden, waarbij het toegestaan zou zijn slechts een deel van de kenmerken uit te spreken of weg te laten.⁷ Onder deze alternatieve analyse is onze generalisatie volkomen onverwacht. Een zin als (55) zou mogelijk moeten zijn, gegeven dat na volledige kopiëring slechts een deel van de kenmerken hoeft te worden gelexicaliseerd.

(55)	*[operator] denk je	[operator] (dat) ik in de stad gezien heb
	[persoon]	~~[persoon]~~
	<i>wie</i>	<i>wat</i>

Het lijkt dus niet mogelijk de variatie in de vorm van elementen in verdubbelingsconstructies te reduceren tot de uitspraakcomponent.⁸

Er zijn constructies die het spiegelbeeld lijken van verdubbelingsconstructies. Bij zulke constructies zijn er ook twee van elkaar afhankelijke zinsposities, maar nu is de generalisatie juist omgekeerd, name-

lijk dat het tweede woord altijd minder gespecificeerd is dan het eerste.⁹ Dat is bijvoorbeeld het geval in reflexieve constructies, zoals in (56) en (57). *hij* in (56) heeft de kenmerken [3] [mannelijk] [enkelvoud], *zij* de kenmerken [3] [vrouwelijk] [enkelvoud] en *zij* in (57) heeft de kenmerken [3] en [meervoud]. Al deze woorden kunnen het antecedent zijn van *zich*. Dit moet betekenen dat *zich* geen kenmerken [mannelijk], [vrouwelijk], [enkelvoud] of [meervoud] heeft, maar alleen een kenmerk [3]. De aanwezigheid van dat laatste kenmerk verklaart de ongrammaticaliteit van (58) en (59).

(56) Hij/zij wast zich.

(57) Zij wassen zich.

(58) *Ik was zich.

(59) *Wij wassen zich.

Het feit dat bij reflexieve constructies juist het meest gespecificeerde woord vooraan staat is te begrijpen als we bedenken dat reflexieve constructies geen verdubbelingen zijn. Het gaat hier niet om één zinsdeel dat twee posities inneemt, maar om twee verschillende zinsdelen die naar één buitentalig object verwijzen. In (57) bijvoorbeeld is *zij* het onderwerp en *zich* het lijdend voorwerp en onderwerp en lijdend voorwerp verwijzen toevallig naar dezelfde persoon in de werkelijkheid. Bij onderwerpsverdubbeling in een zin als *Ze heeft zij dat gezien* vervullen *ze* en *zij* daarentegen samen de rol van onderwerp. Omdat er in reflexieve constructies sprake is van twee verschillende zinsdelen wordt er niets gekopieerd, en dus is de restrictie dat kopiëren geen kenmerken kan toevoegen niet van toepassing.

Gedeeltelijke kopiëring als bron van variatie in de zinsbouwcomponent doet subtiele en juiste voorspellingen over de variatie in verdubbelingsverschijnselen en de grenzen aan die variatie. Net als bij de variatie in *wie dat*, *wie of dat* en *wie of* blijft de vraag nog open waarom sommige dialecten voor de ene variant kiezen en andere dialecten voor een andere. Zoals we op kaart 2 hebben gezien is er bij vraagwoordverdubbeling sprake van een zekere gebiedsvorming, veel Belgen lijken er niet aan te doen. Ook valt de wijde verspreiding op van de dialecten met deze constructie in Nederland, zodanig dat de constructies in Nederland wellicht deel zijn van de spreektaal en niet specifiek zijn voor de dialecten. Een theorie over taalvariatie zou ook

iets moeten zeggen over de geografische distributie van de varianten die worden toegelaten door het taalsysteem.

Micro- en mesovariatie

Tot hiertoe lijkt het beeld redelijk helder. Er zijn zeer strikte zinsbouwregels waaraan alle varianten van het Nederlands voldoen, en de zinsbouwvariatie die we aantreffen is ofwel eigenlijk lexicale variatie, uitspraakvariatie of het gevolg van het verlies van grammaticale kenmerken bij het kopiëren van een zinsdeel. Het zou echter kunnen zijn dat dit heldere en restrictieve beeld mogelijk is omdat de besproken gevallen allemaal gevallen zijn van microvariatie, kleine verschillen tussen dialecten die voor het overige vrijwel alle eigenschappen met elkaar en met het Standaardnederlands gemeen hebben. Wat doen we nu met mesovariatie, bijvoorbeeld de verschillen tussen de Nederlandse en de Engelse dialectfamilie? Het in het syntactische-atlasproject verzamelde dialectmateriaal geeft aanleiding tot de volgende vraag. Hoe komt het dat, ondanks de rijke variatie in zinsbouw in de dialecten van het Nederlands, bepaalde eigenschappen nooit variëren, terwijl we weten dat de ontbrekende varianten wel degelijk mogelijk zijn in nauw aan het Nederlands verwante talen? Hoe komt het, bijvoorbeeld, dat geen van de onderzochte 267 dialecten van het Nederlands de volgorde hoofdwerkwoord – lijdend voorwerp in (60) toestaat, terwijl dit nou juist de enig mogelijke volgorde is in het nauw aan het Nederlands verwante Engels (62)?

- (60) *Ik kan zien **jou**.
- (61) Ik kan **jou** zien.
- (62) I can see **you**.
- (63) *I can **you** see.

Als we afzien van de positie van het hoofdwerkwoord is de woordvolgorde in het Nederlands en het Engels in hoge mate identiek. Enkele overeenkomsten worden getoond in de zinnen (64)-(69). Zinsdelen als lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, bijzinnen en resultatieve bepalingen staan in beide talen in dezelfde relatieve volgorde.

- (64) Ik zal ___ Marie het verhaal vertellen.
 (65) I will tell Mary the story ____
 (66) Ik zal ___ Marie vertellen dat ik ga.
 (67) I will tell Mary ____ that I go.
 (68) Ik zal ___ de radio uit zetten.
 (69) I will turn the radio off ____

Het verschil in volgorde van hoofdwerkwoord ten opzichte van het lijdend voorwerp werd, zoals hiervoor reeds opgemerkt, traditioneel gevat in een parameter die zegt dat in het Engels het lijdend voorwerp rechts van het hoofdwerkwoord staat en in het Nederlands links. In plaats van deze parameter zouden we op grond van (64)-(69) kunnen aannemen dat het enige verschil tussen het Engels en het Nederlands is dat het werkwoord in het Engels moet verplaatsen van een positie aan het eind van de hoofdzin naar een positie die voorafgaat aan alle argumenten. Dit is al vaak voorgesteld in de literatuur.¹⁰ Het voegt geen nieuwe mechanismen toe aan de grammatica, want zoals we bij de bespreking van werkwoordsverdubbeling hebben gezien moeten we toch al aannemen dat er meerdere werkwoordsposities in de zin zijn.

Hoewel deze korte werkwoordsverplaatsing de feiten keurig verantwoordt roept hij de vraag op waarom een dergelijk verschil tussen het Engels en het Nederlands bestaat en hoe het komt dat zo'n verplaatsing in de loop van de geschiedenis van een taal zijn intrede doet. In oudere fasen van het Engels stond het hoofdwerkwoord in de Nederlandse positie, achteraan in de zin. In het middeleeuwse Engels is dit veranderd naar de modern Engelse positie, voor alle andere hoofdzinsdelen.

Het optreden van korte werkwoordsverplaatsing in het Engels zou het gevolg kunnen zijn van een andere verandering in het middeleeuwse Engels, namelijk het verdwijnen van een groot deel van de werkwoordsvervoeging. Vergelijken we het Standaardnederlandse en het Engelse vervoegingsparadigma. Ik beperk me tot de tegenwoordige tijd.

(70)	ik werk	I work
	jij werk-t	you work
	hij werk-t	he work-s
	wij/jullie/zij werk-en	we/you/they work
	te werk-en	to work

In tegenstelling tot het Nederlands is er in het Engels geen vormelijk onderscheid tussen enkelvoud en meervoud en tussen finiete en infinitiefvormen. In oudere fasen van het Engels waren deze onderscheidingen nog wel aanwezig. Door het verlies van vervoeging zijn steeds minder vormen van het Engels direct te identificeren als werkwoordelijk: *work* kan zowel een werkwoord als een zelfstandig naamwoord zijn, *works* kan ook een meervoudig zelfstandig naamwoord zijn.

Veronderstel nu dat dit verlies aan werkwoordelijke identiteit in het moderne Engels gecompenseerd wordt door het hoofdwerkwoord naar een aparte werkwoordspositie te verplaatsen.¹¹ Anders gezegd, identificatie door vorm wordt vervangen door identificatie door volgorde. Dit is een bekend mechanisme in taal. Zo is het bekend dat de onderlinge volgorde van lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp in talen als het Duits en het Latijn minder rigide is dan in het Engels en het Nederlands omdat deze zinsdelen in het Duits en het Latijn worden geïdentificeerd door een naamvalsuitgang.

Als deze correlatie tussen werkwoordsvervoeging en werkwoordspositie juist is, dan is ook onmiddellijk duidelijk waarom we geen enkel dialect van het Nederlands hebben gevonden met een volgorde *Ik kan zien jou*, waarbij het lijdend voorwerp na het hoofdwerkwoord staat. Er is namelijk ook geen enkel dialect waarin de werkwoordsvervoeging zover is afgesleten als in het Engels. Alle door ons onderzochte dialecten van het Nederlands maken op zijn minst een onderscheid tussen finiete vormen en infinitieven. De voorspelling is duidelijk. Mocht er toch een dialect zijn of ontstaan dat even weinig onderscheidingen heeft als het Engels, dan verwachten we dat in zo'n dialect het hoofdwerkwoord op zeker moment de Engelse positie kiest. Dit betekent verder dat we geen mesoparameter hoeven aan te nemen. Het volgordeverschil is gereduceerd tot een lexicaal verschil, namelijk het vervoegingsparadigma van werkwoorden. Deze analyse van verschillen tussen het Engels en het Nederlands moet in de toekomst getoetst worden aan talen als het IJslands en het Afrikaans, waar het verband tussen werkwoordsvervoeging en volg-

orde op het eerste gezicht anders lijkt te liggen.

De verandering van de volgorde werkwoord na lijdend voorwerp naar de volgorde werkwoord voor lijdend voorwerp veroorzaakt vervolgens weer andere veranderingen, zoals ik in recent werk heb laten zien. Een heel cluster van verschillen in de zinsbouw van het Engels en het Nederlands is zo terug te voeren op één lexicaal verschil, het bijna ontbreken van werkwoordsvervoeging in het Engels. De volgende vraag is natuurlijk hoe het komt dat het Engels zijn werkwoordsvervoeging grotendeels verloren heeft en het Nederlands niet. Als oorzaak wordt in de literatuur wel gegeven dat een verandering in het klemtoonsysteem ervoor heeft gezorgd dat uitgangen in een onbeklemtoonde positie terecht kwamen. Zoals bekend slijten onbeklemtoonde lettergrepen gemakkelijk af, zie bijvoorbeeld de uitspraak van *dadelijk* als *dalijsk*. Uiteindelijk zouden deze veranderingen in gang kunnen zijn gezet door taalexterne factoren, met name contact met Scandinavische talen.¹²

Variatie en het verschil tussen ongrammaticale en ongerealiseerde constructies

Dat brengt mij terug op een kwestie die ik bij de besproken gevallen van variatie heb moeten laten rusten. De kwestie is dat het weliswaar vaak duidelijk is wat de taalinterne bron van variatie is en dat het ook duidelijk is hoe algemene zinsbouwprincipes de variatie begrenzen, maar dat we meestal niet begrijpen waarom het ene dialect de ene variant kiest en het andere dialect de andere. Het gaat hier om varianten zoals *wie dat*, *wie of*, *wie of dat*, *wie* en de verschillende realisaties van verdubbelingsconstructies. Voor deze variatie geldt dat er enerzijds geografisch patronen in vallen te ontdekken, maar anderzijds dat veel van de varianten ook voorkomen in Standaardnederlandse kindertaal en in informeel Standaardnederlands. Tot nu toe niet is het niet gelukt de geografische distributie van deze varianten te relateren aan andere taalinterne factoren. Daartegenover staan dan varianten die absoluut niet in het Standaardnederlands voorkomen, ongeacht register, zoals *zo'n ding één*, *Wie denk je wat ik gezien heb*, en *Ik heb gezien jou*.

Mijn voorstel is deze twee typen varianten te vangen in een onderscheid tussen ongerealiseerde en ongrammaticale varianten. Ongerealiseerde varianten zijn structuren die in alle dialecten van het

Nederlands grammaticaal zijn, maar die in een deel van de dialecten en in het Standaardnederlands niet, of weinig, of alleen in bepaalde registers worden gebruikt. Volwassen Standaardnederlanders gebruiken normaliter geen werkwoordsverdubbeling met *doen*, behalve als ze tegen kleine kinderen praten. Als ze dat doen produceren ze geen ongrammaticale uitingen en ze maken ook niet gebruik van een tweede grammatica. Ze realiseren eenvoudigweg een constructie die hun eigen grammatica toestaat, maar die ze weinig gebruiken. De geografische patronen in het realiseren of niet realiseren van een op zichzelf grammaticale variant moeten dan verklaard worden uit de taalomgeving waarin een taalverwervend kind opgroeit. Als een mogelijke variant die het kind wellicht zelf spontaan produceert in zijn taalomgeving niet voorkomt of onder een bepaalde frequentiedrempel blijft dan zal die variant uiteindelijk ook uit de taal van dat kind verdwijnen of maar heel af en toe voorkomen. Hoe dit precies werkt, en hoe dit gebonden kan zijn aan een bepaald register, verdient nader, sociolinguïstisch onderzoek.

Ongrammaticale varianten vallen ook weer uiteen in twee typen. Het eerste type is een schending van een algemene zinsbouwregel. Een voorbeeld hiervan is het toevoegen van syntactische kenmerken bij het kopiëren van een zinsdeel, zodat je een zin als **Wie denk je wat ik gezien heb* krijgt. Het tweede type ongrammaticaliteit is een schending van een specifieke instantiëring van een algemene zinsbouwregel. Een voorbeeld hiervan is de ongrammaticaliteit van *zo'n ding één* in het Standaardnederlands, die veroorzaakt wordt door de afwezigheid van congruentie tussen *één* en *zo'n ding* vanwege het ontbreken van geslachtsverbuiging op het telwoord. Een ander voorbeeld is de ongrammaticaliteit van *Ik heb gezien jou* in het Nederlands en al zijn dialecten, omdat het werkwoord alleen een andere plaats in de zin kan krijgen als het onvoldoende morfologisch gemarkeerd is als een werkwoord.

De onderverdeling in ongrammaticale en ongerealiseerde structuren is vanzelfsprekend niet a priori gegeven, maar dient per geval onderzocht te worden. Zo is het bijvoorbeeld niet duidelijk of het volstrekt ontbreken in het Standaardnederlands van onderwerpverdubbeling (*ze zegt zij*) een geval is van een ongrammaticale of van een ongerealiseerde structuur.

Als een proefpersoon zegt dat een bepaalde constructie niet in zijn dialect voorkomt dan kan dat dus twee dingen betekenen: de constructie kan wel maar hij gebruikt hem niet, of de constructie kan echt niet. Constructies die wel kunnen maar niet gebruikt worden zou je moeten kunnen aanleren, constructies die niet kunnen niet. De ervaring van taalkundigen dat ze sommige constructies eerst ongrammaticaal vinden maar er langzamerhand aan wennen is waarschijnlijk hier op terug te voeren.

Of het onderscheid tussen ongerealiseerde en onmogelijke constructies reëel is kan experimenteel getest worden met de woordvolgordevariatie in werkwoordsclusters. Er zijn zes logisch mogelijke volgordes van de reeks *moet kunnen zwemmen*:

- (71) Ik vind dat iedereen goed moet kunnen zwemmen.
- (72) Ik vind dat iedereen goed moet zwemmen kunnen.
- (73) Ik vind dat iedereen goed kunnen moet zwemmen.
- (74) Ik vind dat iedereen goed kunnen zwemmen moet.
- (75) Ik vind dat iedereen goed zwemmen moet kunnen.
- (76) Ik vind dat iedereen goed zwemmen kunnen moet.

Een Standaardnederlander zal doorgaans beweren dat hij alleen de volgorde *moet kunnen zwemmen* gebruikt, een Standaardfries daarentegen de volgorde *zwemmen kunnen moet*. Als je de Standaardnederlander vraagt de zes volgordes te rangschikken van helemaal goed naar slecht dan komen de volgordes *kunnen moet zwemmen* en *kunnen zwemmen moet* steevast uit de bus als de slechtste. Interessant genoeg komen deze twee volgordes in geen enkel dialect van het Nederlands voor, in tegenstelling tot de overgebleven twee volgordes *moet zwemmen kunnen* en *zwemmen moet kunnen*.

Het gedrag van de Standaardnederlander is voor tweeërlei uitleg vatbaar. De eerste, enigszins onwaarschijnlijke uitleg is dat alle zes de logisch mogelijk volgordes ook echt mogelijk zijn, maar dat sprekers van het Standaardnederlands precies weten wat er in de dialecten van het Nederlands zoal mogelijk is en daar hun oordelen op baseren. De tweede uitleg is dat zulke sprekers weten dat de twee niet voorkomende volgordes een algemene zinsbouwregel schenden, dat er één meest gebruikelijke volgorde in het Standaardnederlands is en dat de

drie overige volgordes weliswaar grammaticaal zijn, maar in de Standaardnederlandse omgeving niet zo vaak gerealiseerd worden.

Welke uitleg de juiste is zou misschien kunnen worden vastgesteld met een experiment met kinderen die rijp zijn om drieledige werkwoordclusters te verwerven. Als deze kinderen in een reeks trainingssessies alle zes de logisch mogelijke volgordes in dezelfde frequentie aangeboden krijgen, dan zouden ze volgens de eerste uitleg alle zes de volgordes moeten gaan gebruiken. Volgens de tweede uitleg zouden ze de twee onmogelijke volgordes nooit moeten gaan gebruiken ondanks het feit dat die in de trainingset zaten, en de overige vier volgordes in gelijke mate. Het probleem met zo'n experiment is dat je kinderen niet voor langere tijd kunt opsluiten in een laboratorium om te voorkomen dat ze ook nog niet gecontroleerd taalaanbod krijgen. Wellicht dat het experiment gedaan kan worden met kinderen in de kritische periode die op school Nederlands als tweede taal leren.

Alle lijnen samen

Ik neem de lijnen van dit betoog nu samen. We hebben gezien dat het Nederlandse taalgebied zeer rijk is aan zinsbouwvariatie. Deze zinsbouwvariatie is begrensd door regels die gelden voor alle talen, zoals de regel die zegt dat er bij het kopiëren van een zinsdeel geen informatie mag worden toegevoegd of de regel die zegt dat je een zinsdeel alleen mag verplaatsen als het in grammaticale kenmerken overeenstemt met het zinsdeel waar het naartoe verplaatst. Veel zinsbouwvariatie is te verklaren uit de wisselwerking tussen universele zinsbouwregels enerzijds en lexicale variatie en uitspraakvariatie anderzijds. Standaardnederlanders kunnen niet *zo'n ding één* zeggen omdat *één* in het Standaardnederlands geen verbuiging voor geslacht heeft. Variatie in het gebruik van *wie dat*, *wie of* en *wie of dat* is een kwestie van wel in de zin aanwezige woorden niet uitspreken omdat ze overbodige informatie verstrekken. Ook mesovariatie, bijvoorbeeld het verschil in de positie van het hoofdwerkwoord in het Engels en het Nederlands, kan worden teruggevoerd op een lexicaal verschil, het vrijwel ontbreken van werkwoordsvervoeging in het Engels en de compensatie hiervan met de positie van het werkwoord. Een deel van de zinsbouwvariatie is echter wel degelijk variatie in de zinsbouwregels zelf. Een voorbeeld hiervan is de mogelijkheid bij het kopiëren van een

zinsdeel kenmerken te laten verdwijnen. Dat verklaart waarom in een verdubbelsconstructie het eerste woord wel minder gespecificeerd kan zijn dan het tweede maar niet andersom.

Het is in veel gevallen niet duidelijk waarom het ene dialect van het Nederlands wel gebruik maakt van een bepaalde variant en het andere niet. Ik heb in dit verband voorgesteld een onderscheid te maken tussen ongrammaticale en ongerealiseerde constructies. Met de aanname dat er constructies zijn die wel grammaticaal zijn maar niet gebruikt worden schrijf ik een deel van de zinsbouwvariatie toe aan conventie en andere sociale condities. Daarmee schaar ik mij niet in de rijen der constructiegrammatici, volgens wie constructies net als woorden als eenheden worden opgesomd in het mentale lexicon. In tegendeel, ik heb juist betoogd dat culturele en sociale condities geen enkele invloed hebben op de de structuur van talige constructies, maar uitsluitend op het gebruik ervan. Culturele en sociale condities behoren niet tot het taalsysteem.

Voor het vaststellen van correlaties tussen grammaticale eigenschappen en voor het onderscheiden van onmogelijke en ongerealiseerde constructies is grootschalige vergelijking van zoveel mogelijk talen en dialecten noodzakelijk. In het Nederlands-Vlaamse syntactische atlasproject is hiermee een begin gemaakt en de Europese opvolger hiervan, het EDISYN-project, zal er hopelijk toe leiden dat veel andere landen dit voorbeeld gaan volgen. Vooruitgang in ons inzicht in het taalsysteem is de komende jaren vooral te verwachten van een drastische vergroting van de empirische basis van het taalkundig onderzoek. Voor het verzamelen en analyseren van de enorme hoeveelheid gegevens die hiermee gemoeid zijn zullen veel goed opgeleide taalkundigen nodig zijn, reden waarom de universitaire inbedding van de variatielinguïstiek van groot belang is. Daarnaast is er een flinke investering nodig in technische middelen voor opslag, doorzoeken en analyse.

Uit dit betoog zal duidelijk zijn geworden dat variatielinguïstiek, en in het bijzonder onderzoek naar zinsbouwvariatie, in hoge mate interdisciplinair is. Omdat zinsbouwvariatie vaak terug te voeren is op lexicale variatie en uitspraakvariatie is samenwerking geboden tussen syntactici enerzijds en fonologen en lexicologen anderzijds. Voorts kan zinsbouwvariatie in de dialecten alleen goed worden begrepen als

het onderzocht wordt in samenhang met historische variatie, typologische variatie en variatie in kindertaal. Omdat een deel van de variatie niet te herleiden is tot het taalsysteem en omdat niet a priori vaststaat welk deel dit is ook samenwerking met sociolinguïsten gewenst.

Taalkunde hoort tot de cognitieve wetenschappen en samenwerking met de andere cognitieve wetenschappen is geboden, maar de taalkunde past hier een zelfbewuste houding. Juist door af te zien van speculaties over het verband tussen denken, voelen, geheugen, volksaard enerzijds en de eigenschappen van taal anderzijds is de taalkunde de afgelopen vijftig jaar een stuk verder gekomen dan in de eeuwen daarvoor, verder ook dan de meeste andere cognitiewetenschappen. Het onderzoek naar complexe cognitieve systemen kan voorlopig veel meer profiteren van taalkundig onderzoek dan andersom.

Dankwoord

Dames en heren,

Aan het einde van mijn rede gekomen wil ik graag het bestuur van de Stichting het Utrechts Universiteitsfonds bedanken voor mijn benoeming tot bijzonder hoogleraar in de Variatielinguïstiek van het Nederlands, evenals alle anderen die op welke wijze dan ook de instelling van deze leerstoel mogelijk hebben gemaakt.

Ik heb veel te danken aan mijn taalkundige collega's in Leiden, Amsterdam en Utrecht. Het zijn er te veel om op te noemen, maar ik maak graag een paar uitzonderingen.

Hooggeleerde Bennis, beste Hans. Als mijn leermeester in Leiden heb je mij er van overtuigd dat het niet krankzinnig is een heel boek vol te schrijven over het woordje *er* in een tijd dat ik zelf een veel beperktere kijk had op maatschappelijke relevantie. Als mijn baas op het Meertens Instituut heb je mij ervan overtuigd dat onderzoek naar dialecten de taalwetenschap verder zal brengen, toen ik zelf nog dacht dat de studie van de standaardtalen wel zou volstaan. Je schijnt eerder te weten wat goed is voor mij dan ik zelf. Zowel in Leiden als in Amsterdam ben je erin geslaagd een uiterst stimulerende onderzoeksomgeving te creëren die wetenschappers zowel richting als ruimte geeft en uit de bureaucratische wind houdt, en waar plezier in het onderzoek, teamgeest, optimisme en kwaliteit de boventoon voeren. Dat is een onschatbare verdienste en ik ben je er zeer dankbaar voor. Ook het welslagen van het SAND-project is voor een belangrijk deel aan jou te danken. Ik reken op je voor het EDISYN-project en ik hoop dat we nog veel vrolijke Europese missies zullen doen in onze hoedanigheid als handelsreizigers in oude en nieuwe projecten.

Hooggeleerde Rooryck, beste Johan. Als het aan jou had gelegen had ik nu in Leiden gestaan. Van de vele kansen die je me geboden hebt is dat eigenlijk de enige die ik niet heb kunnen benutten. Ik dank je voor de uitstekende samenwerking in mijn Leidse tijd en vooral ook ten tijde van het SAND-project. De proefschriften van Marjo van Koppen en Jeroen van Craenenbroeck die wij samen begeleid heb-

ben mogen als een bewijs gelden voor de kwaliteit van die samenwerking. Laten we er vooral mee doorgaan.

Hooggeleerde Corver, beste Norbert. Ik dank je voor je inspanningen voor deze leerstoel en voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik werk vandaag precies één jaar bij de opleiding Nederlands en dat bevalt me uitstekend, met name door de ontspannen maar ambitieuze atmosfeer die jij creëert. Ik verwacht veel van onze samenwerking bij de vernieuwing van het taalkundeonderwijs en bij het opzetten van nieuwe spannende onderzoeksprojecten.

Ik vind het een voorrecht in Utrecht deel uit te mogen maken van het onderzoeksinstituut UiL-OTS. Hooggeleerde Reuland, beste Eric, en hooggeleerde Everaert, beste Martin, de pluriformiteit van het taalkundig onderzoek van UiL-OTS is ongeëvenaard. Ik dank jullie dat je me in de gelegenheid stelt daar het onderzoek naar microvariatie aan toe te voegen. Ik ben er zeker van dat dit hier goed op zijn plaats is en tot een interessante wisselwerking zal leiden.

Modern onderzoek geschiedt in teams. Ik dank het team van het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten en het team van de afdeling Variatielinguïstiek van het Meertens Instituut. Zonder jullie stond ik hier nu niet. Ik hoop nog lang met jullie samen te werken. Ik verheug me ook bijzonder op de verdere samenwerking met de teams van de Opleiding Nederlandse Taal en Cultuur en van het UiL-OTS van de Universiteit Utrecht.

Goed werk veronderstelt een goed thuis. Ik dank mijn ouders voor hun steun, hulp en vertrouwen en prijs mij gelukkig dat ze hier aanwezig zijn. Lieve Anneke, jij hebt me op de universiteit gedaan en sindsdien alles in het werk gesteld om dit tot een succes te maken. Mijn waardering hiervoor is groter dan ik zeggen kan. Lieve Daan, Koen, Annika en Jitske: geesteswetenschappers zorgen voor geestekinderen, maar er gaat toch niets boven echte.

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 De oorspronkelijke uitspraak is van Ronald Plasterk in een gesproken column in het VPRO-programma Buitenhof, aflevering 41, 11 juni 2000 (<http://www.vpro.nl/data/2137119/item.shtml?2723031>). Deze column gaat over de status van het Fries als tweede officiële taal van Nederland. Plasterk stelt dat het Fries eigenlijk gewoon een dialect is, te vergelijken met het Haags: "Als je Haags fonetisch opschrijft, en de meest gemaakte taalfouten (hij heb, hij ken) in regels vastlegt, dan heb je precies zo'n taal als het Fries."
- 2 Voor een beschrijving van het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, zie Barbiere, S., L. Cornips & J.P. Kunst (te verschijnen) en Barbiere et al. (2005)
- 3 Het is gebruikelijk in het Minimalistische programma om, in navolging van Kayne (1994), er vanuit te gaan dat hoofden voorafgaan aan hun complementen. In zo'n benadering kan de afleiding niet met het werkwoord beginnen, want het werkwoord is een hoofd. De eenvoudigste analyse van de verschillen tussen het Nederlands en het Engels is er één waarbij de afleiding wel begint met het werkwoord. Zie verder Barbiere (2000).
- 4 Deze beperking zou ook ten grondslag kunnen liggen aan de unidirectionaliteit van grammaticalisatieprocessen. Zie voor dat laatste Ijbema (2002).
- 5 Namelijk in Beverwijk, Amsterdam, Weesp, Doesburg, Nijmegen, Cuijk en Liempde (zie Barbiere et al. 2005. Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten).
- 6 In Staphorst, Hooghalen en Coevorden, en daarnaast ook in Beverwijk. (zie Barbiere et al. 2005. Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten).
- 7 Zie Nunes (2004) voor zo'n benadering.
- 8 De generalisatie volgt ook niet zonder verdere stipulaties in een analyse als die van Cheng (2000), Hiemstra (1986), waarin kenmerken kunnen verplaatsen onder achterlating van andere kenmerken.
- 9 Zie bijvoorbeeld Menuzzi (1999).
- 10 Een analyse met korte werkwoordsverplaatsing in het Engels is o.a. te vinden in Larson (1988), Johnson (1991). Deze analyses gaan wel uit van een basisvolgorde waarin hoofdwerkwoord voorafgaat aan object, in tegenstelling tot het voorstel in de tekst en in Barbiere (2000).
- 11 Zie Roberts and Roussou (2002) voor een andere benadering.
- 12 Zie Lightfoot (1999) voor de relatie tussen taalvariatie en taalverandering.

Bibliografie

- Barbiers, Sjef (2000). The right-periphery in SOV-languages: English and Dutch. In P. Svenonius (ed.) *The derivation of VO and OV*. Amsterdam: John Benjamins. 181-218.
- Barbiers, Sjef, Hans Bennis, Magda Devos, Gunther De Vogelaer en Margreet van der Ham (2005). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Barbiers, Sjef, Leonie Cornips and Jan Pieter Kunst (te verschijnen). *The Syntactic Atlas of the Dutch Dialects. A corpus of elicited speech and text as an on-line Dynamic Atlas*. In J. Beal, K.P. Corrigan and H. Moisl (eds.) *Models and Methods in the Handling of Unconventional Digital Corpora. Volume 1: Synchronic Corpora*. Palgrave-Macmillan.
- Bennis, Hans (1995). The meaning of structure: the wat voor construction revisited. In M. den Dikken and K. Hengeveld (eds.) *Linguistics in the Netherlands 1995*, 25-36. Amsterdam: John Benjamins.
- Bennis, Hans (2001). *Tegengestelde krachten in taal. Oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Taalvariatie binnen het Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam*, 13 september 2001. Amsterdam: Vossiuspers.
- Bont, A.P. (1962). *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d'oerse taal*. Assen: Van Gorcum.
- Cheng, Lisa (2000). *Moving Just the Feature*. In Uli Lutz et al. (eds.) *Wh-Scope Marking*. Amsterdam: John Benjamins.
- Cheng, Lisa (2001). *Het is allemaal wat. Oratie uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit Leiden*, 12 januari 2001.
- Chomsky, Noam (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Ginneken, Jac. van. (1943). *De studie der Nederlandsche streektalen*. Amsterdam: Elsevier.
- Hiemstra, Inge (1986). Some Aspects of Wh-Questions in Frisian. *Nowele* 8:97-110.
- Ijbema, Aniek (2002). *Grammaticalization and Infinitival Complements in Dutch*. Diss. Leiden University. LOT

- Dissertations 54.
- Johnson, Kyle (1991). Object positions. *Natural Language and Linguistic Theory* 9: 577-636.
- Kayne, Richard (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Langacker, Ronald (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford: Stanford University Press.
- Larson, Richard (1988). On the double object construction. *Linguistic Inquiry* 19: 335-397.
- Lightfoot, David (1999). *The Development of Language. Acquisition, Change and Evolution*. Malden: Blackwell.
- Menuzzi, Sergio (1999). *Binding Theory and Pronominal Anaphora in Brazilian Portuguese*. PhD Diss. Leiden University. LOT Dissertations 30.
- Nunes, Jairo (2004). *Linearization of Chains and Sideward Movement*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Postma, Gertjan (1994). The indefinite reading of WH. In R. Bok-Bennema and Crit Cremers (eds.) *Linguistics in the Netherlands 1994*: 187-198. Amsterdam: John Benjamins.
- Roberts, Ian, and Anna Roussou (2002). The History of the Future. In D. Lightfoot (ed.) *Proceedings of the Sixth Diachronic Generative Syntax Conference*. Oxford/New York: OUP.

Curriculum vitae

Sjef Barbiers (Amsterdam, 1959) studeerde van 1986 tot 1990 Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit Leiden. In 1990 studeerde hij *cum laude* af op een scriptie over de structuur van zelfstandignaamwoordsgroepen zonder zelfstandignaamwoord in het Nederlands, Engels en Duits. Van 1991 tot 1995 was hij werkzaam als Assistent-in-Opleiding aan de Universiteit Leiden bij het toenmalige Holland Institute of Generative Linguistics. In 1995 promoveerde hij *cum laude* bij Jan de Vries en Hans Bennis op het proefschrift *The Syntax of Interpretation* waarin de relatie tussen zinsstructuur en betekenis wordt onderzocht in drie empirische domeinen, focus partikels, PP Extrapositie en modale werkwoorden. Na zijn promotie was hij achtereenvolgens visiting postdoc aan het MIT in Cambridge en postdoc en UD bij de opleiding Dutch Studies van de Universiteit Leiden. Sinds 2000 is hij werkzaam als onderzoeker bij het Meertens Instituut van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Van 2000 tot 2004 was hij projectleider van het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. In 2004 ontving hij de EURYI Award van de European Science Foundation, waarmee hij thans het European Dialect Syntax (EDISYN) project financiert dat loopt van 2005 tot 2010. Sinds 1 juni 2005 is hij bijzonder hoogleraar in de Variatielinguïstiek van het Nederlands. Hij publiceerde in internationale tijdschriften als *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* en *Lingua* en nationale tijdschriften als *Nederlandse Taalkunde* en *Taal & Tongval*. Daarnaast schreef hij bijdragen voor bundels verschenen bij John Benjamins en was hij mede redacteur van de bundels *Modality and its Interaction with the Verbal System* (met Frits Beukema en Wim van der Wurff), *Dimensions of Movement* (met Artemis Alexiadou, Elena Anagnostopoulou en Hans-Martin Gärtner), *Syntactic Microvariation* (met Leonie Cornips en Suzanne van der Kleij), *Dialectsyntaxis in bloei* (met Georges de Schutter en Magda Devos) en een speciale aflevering van *Lingua* over de syntaxis van hulpwerkwoorden (met Leonie Cornips en Rint Sybesma). Hij is mede-auteur van de *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel 1* en verantwoordelijk voor de on-line dynamische atlas van de Nederlandse dialecten DynaSAND. Zijn belangstelling gaat uit naar syntactische microvariatie, comparatieve syntaxis, de interface tussen syntaxis en semantiek, focuspartikels, hulpwerkwoorden, zelfstandignaamwoordsgroepen, telwoorden en de rechterkant van de zin.

De laatste uitgaven in deze reeks zijn:

- Riet Schenkeveld-van der Dussen, *Vondel en 't vrouwelijk dier. Vondels visie op vrouwen en enkele aspecten van de receptie daarvan* (2002)
- Frank Kessler *Het idee van vooruitgang in de mediageschiedschrijving* (2002)
- Harald Hendrix, *Veelzijdigheid. Een Italiaans verhaal* (2002)
- Leen Dorsman, *Een hippopotamus in toga en andere hooggeleerden Utrechtse professoren 1815-1940* (2003)
- Ton Naaijkens, *De wegen van de vertaling* (2003)
- Jan Odijk, *Herbruikbare woorden en regels* (2003)
- Renger de Bruin, *Ingelijste regenten. Een museale collectie als onderzoeksterrein voor bestuurs-geschiedenis* (2003)
- Frits van Oostrom, *Academische kwesties. Van middeleeuwse literatuur naar universiteit en maatschappij* (2003)
- Henk Verkuyl, *Woorden, woorden, woorden* (2003)
- Wiljan van den Akker & Gillis Dorleijn, *De Muze: een vrouw met den blik van een man. Opvattingen over 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' in de Nederlandse poëzie tussen 1880 en 1940* (2003)
- Sonja de Leeuw, *Hoe komen wij in beeld? Cultuurhistorische aspecten van de Nederlandse televisie* (2003)
- Johannes J.G. Jansen, *De radicaal-islamitische ideologie: van Ibn Taymiyya tot Osama ben Laden* (2004)
- Hermina Joldersma, *The International Dimension of Middle-Netherlandic Song* (2004)
- Ido de Haan, *Politieke reconstructie. Een nieuw begin in de politieke geschiedenis* (2004)
- Pieta van Beek, *'Poeta laureata': Anna Maria van Schurman, de eerste studente in 1636* (2004)
- Sieb Nooteboom, *Waar komen de letters van het alfabet vandaan?* (2004)
- Jan Luiten van Zanden, *De timmerman, de boekdrukker en het ontstaan van de Europese kenniseconomie. Over de prijs en het aanbod van de Industriële Revolutie* (2004)
- Thijs Pollmann, *Afiellen* (2004)
- Ted Sanders, *Tekst doordenken. Taalbeheersing als de studie van taalgebruik en tekstkwaliteit* (2004)
- Keetie E. Sluiterman, *Gedeelde zorg. Maatschappelijke verantwoordelijkheid van ondernemingen in historisch perspectief* (2004)
- Joost Kloek, *Een scheiding van tafel en bed (met verveerde kinderen)* (2004)
- Monique Moser-Verrey, *Isabelle de Charrière and the Novel in the 18th Century* (2005)
- Paul Op de Coul, *De opmars van de operaregisseur. Een encensering van Mozarts Zauberflöte uit 1909* (2005)
- Peter de Voogd, *Laurence Sterne's Maria uitgebeeld: boekillustratie en receptiegeschiedenis* (2005)
- Nicole Pellegrin, *Entre inutilité et agrément. Remarques sur les femmes et l'écriture de l'Histoire à l'époque d'Isabelle de Charrière (1740-1806)* (2005)
- Berteke Waaldijk, *Talen naar cultuur. Burgerschap en de letterenstudies* (2005)
- Orlanda Soei Han Lie, *Wat bezielt een mediëvist? Mastering the Middle Ages* (2005)

Colofon

Copyright: Sjef Barbiers

Vormgeving en druk: Labor Grafimedia BV, Utrecht

Deze oplage is gedrukt in een oplage van 300
genummerde exemplaren, waarvan dit nummer is.

Gezet in de PBembo en gedrukt op 120 grams papier Biotop.

ISBN 90-76912-68-8

Uitgave: Faculteit der Letteren, Universiteit Utrecht, 2005.

Het ontwerp van de reeks waarin deze uitgave verschijnt is
beschermd.